

GERONTOLOŠKO IZRAZJE

STAROSTNA MODROST

angleško: *wisdom of the aged,*

wisdom of old age

nemško: *Weisheit des Alters,*

Weisheit im Alter

Moder je človek, ki je sposoben široko in prodorno misliti ter smiselno ravnati za trajnostni razvoj sebe, vseh drugih ljudi, kulture in narave v komplementarni sinergični povezavi celote – tako lahko opredelimo modrost v soglasju s slovarskimi in številnimi drugimi opredelitvami. To kompleksno človeško lastnost so kulture postavljale v vrh osebnega razvoja in zorenja.

Pojem *starostna modrost* usmerja pozornost na povezanost med človekovo starostjo in modrostjo, zlasti v pričakovanje, da so ali bi morali biti stari ljudje na temelju življenjskih izkušenj modri, ali pa vsebuje primerjalno predpostavko, da so starejši ljudje modrejši od mlajših. Upravičenost ali neupravičenost gerontološko-medgeneracijskega pojma *starostna modrost* je mogoče presojati v kontekstu različnih vidikov pojma *modrost* ter iz raziskovalnih podatkov o modrosti ljudi v različnih življenjskih obdobjih ali različnih generacij na temelju določene operativne definicije te človeške lastnosti.

Za človekovo zorenje v modrosti so značilna zlasti naslednje dogajanja.

Ustrezna zavest o sebi v sistemski celoti z drugimi ljudmi, z naravo ter z razvojem vsega v mejah, ki so dosegljive človekovemu dožemanju, ob pra-zaupanju

v trdnost smisla celotne danosti. V tem, da je poglobljeno zavedanje in spoznavanje sebe bistvena sestavina modrosti, se strinjajo kulture vseh zemeljskih delov. Z zavestjo o sebi je povezana **individualna samostojnost človekove svobodne in odgovorne osebe**. Za modreca nikoli ni veljala pomanjkljivo razvita osebnost; prav tako ne človek, ki je utopljen v masi in se ravna po njenih vzgibih, ali človek, ki vsem in vsemu nasprotuje, razdira in uničuje.

Bistvena sestavina modrosti je **usmeritev v kakovostno sožitje** z drugimi ljudmi in z naravo ter dožemanje in spoštovanje zakonitosti ali vrednot, ki omogočajo razvoj celotne danosti. Modrostni razvoj je mogoč, ko se človek zaveda svoje nesamozadostnosti, medsebojne soodvisnosti, dejstva, da sta njegovi zmožnosti za dajanje in prejemanje komplementarno sinergični ter da je najlepša uresničitev sožitne medsebojnosti ljubezen. Modrost živi v neločljivem partnerstvu z ljubeznijo in dobroto; moder človek se razvija v dobrega človeka, ki živi v ljubezni do vseh in do vsega.

Znanje ima pri modrostnem razvoju pomembno vlogo, ki pa je ambivalentna. Široko in poglobljeno znanje ter njegovo pridobivanje z nenehnim učenjem je nujna hrana modrosti. Isto znanje pa ljudje uporabljamo za razvoj in ga zlorablamo za oviranje trajnostnega razvoja sebe, drugih in narave; čim več ima nekdo znanja, tem večje možnosti ima za ustvarjalnost in prav tako za razdiralnost. Bistvo modrosti je smiselno uporabljanje znanja za celosten razvoj sebe, vseh ljudi in celotne danosti,

medtem ko sta hotena ali nehotena zloraba znanja ali njegovo preziranje znak človekovega neuspešnega modrostnega razvoja.

Bistvena sestavina modrostnega razvoja je **čustveno zorenje**, tako v samem sebi kakor v doživljanju okolja. Moder človek spoznava svoje čustvene potrebe in zmožnosti, jih kultivirano razvija in uporablja kot motivacijsko moč za smiselno delovanje. Merilo čustvenega zorenja je **sočutje** ali empatičnost, to je razvita zmožnost vživeti se v drugega človeka v njegovi trenutni konkretnosti in bivanjskem položaju, sodoživljati z njim, mu biti naklonjen ter biti z njim solidaren, se solidarno obnašati in delati.

Za razvoj modrosti je nujna človekova **zakoreninjenost** v kulturo, iz katere raste in jo s svojim delovnim prispevkom izgrajuje. Moder človek spoznava dosednji razvoj svoje in drugih kultur, spoštuje prednike, ki so pripeljali razvoj do današnje stopnje, njihove dosežke meri po tedanjih možnostih in razmerah in zaupa, da bo naš sedanji doprinos omogočil nadaljnji razvoj kulture podobno, kakor je njihov omogočil našo današnjo varnost in razvoj. Pogoj za plodno zakoreninjenost v lastni kulturi in za svoj prispevek k njenemu razvoju je čim boljša uporaba materinega jezika, znanje tujih jezikov pa pomaga, da se bogatimo iz drugih kultur in sodelujemo z ljudmi iz njih. Človekova modrost se razvija sorazmerno z njegovo zakoreninjenostjo v dosedanja spoznanja svoje in drugih kultur ter z njegovim razločevanjem, kaj je v njih smiselna podpora današnjemu in prihodnjemu razvoju, kaj pa ni ali ni več.

Odločilna značilnost modrostnega razvoja je učinkovito **učenje iz lastnih izkušenj in iz izkušenj drugih**. Hrana

človekovega razvoja so vsakdanje izkušnje pri rednih opravilih v družini, službi in družbi, občasne vrhunske dobre izkušnje ter blažje ali hujše slabe izkušnje. Vse izkušnje so neobdelan gradbeni material za osebnostni razvoj in za razvoj sožitja; človek se razvija v modrega človeka toliko, kolikor vsakdanje, dobre in slabe izkušnje smiselno obdeli. Nepogrešljiva sestavina človekovega modrostnega razvoja je njegovo vseživljenjsko obdelovanje izkušenj v kakovosten in lep gradbeni material ter skladno vgrajevanje obdelanih izkušenj v svoje življenje in v sožitje z ljudmi in naravo.

Glavni pogoj za nabiranje izkušenj in za njihovo uspešno obdelovanje je **kakovost temeljnih človeških skupin**: družine, delovne tovarišije ter prijateljskih, interesnih in drugih skupin, v katerih človek živi in sodeluje ter je vanje ukoreninjen z osebnim odnosom jaz-ti, midva in mi. Uspeh človekove vseživljenjske vzgoje in samovzgoje je tolikšen, kolikor se je v temeljnih skupinah naučil obdelovati vse svoje izkušnje v kakovosten gradbeni material za razvoj svoje osebnosti in za ustvarjalno sožitje ter je pri tem pomagal drugim. Temeljne človeške skupine so glavna vez med posameznikom in skupnostjo – v njih človek prevzema spoznanja in izkušnje drugih za svoje, svoje pa predaja drugim. Moder človek posveča dovolj pozornosti in svojih moči oblikovanju in razvoju družine in drugih svojih temeljnih skupin. Poleg osebnega sprejemanja in predajanja izkušenj in znanja v skupinah, sodijo k razvoju modrosti – zlasti v drugi polovici življenja – tudi druge oblike predajanja svojih življenjskih sadov v skupnostni zaklad kulture. Danes je razvoj temeljnih človeških skupin

zanemarjen. Za učenje sožitja in osebno-stni razvoj ob lastnih in tujih izkušnjah je primerna *metoda skupinskega socialnega učenja*, ki jo razvijamo in uporabljamo v programih za kakovostno staranje in lepše sožitje med generacijami.

Z učenjem, (samo)vzgojo ter sprejemanjem in predajanjem svojih izkušenj in znanja je povezano **vseživljenjsko razvijanje** svoje osebnosti. Modrost je neločljivo vezana na odgovornost in skrb za smiselni razvoj samega sebe, svojih temeljnih skupin in skupnosti ter za trajnostni razvoj narave. Moderna evropsko-ameriška kultura je zanemarila iskanje odgovora na vprašanje o možnostih in načinih za človekov razvoj v starosti; to je povzročilo staromrziško (ageistično) osebno in skupnostno patologijo. Zato imamo danes v svojem modrostnem razvoju posebno nalogo: zavestno iskati smiselne odgovore na vprašanje o možnostih za svoj osebni razvoj v starosti in za razvoj starejših bližnjih. Prav tako je ena od pomembnih nalog sodobne gerontologije raziskovanje možnosti in metod za človeški razvoj v tretjem življenjskem obdobju, vključno z razvojem ob pešanju moči, ter možnosti za prispevek tretje generacije k razvoju celotne skupnosti.

Bistvena značilnost modrostnega razvoja je **uravnotežena integracija človekove pozornosti na konkretnost in presežnost** – na sedanji trenutek in situacijo ob stabilni usmerjenosti v trajnostni cilj življenjske poti, kot to izraža geslo *Misli globalno, ukrepaj lokalno*. Doživljanje in delovanje modrega človeka odgovarja konkretnim potrebam, zmožnostim in smiselnem možnostim v njem, v drugih ljudeh in v okolju, obenem pa je usklajeno s trajnimi

etičnimi in bivanjskimi merili, ki veljajo za vse človekovo življenje do smrti in čez, za vso človeško kulturo in za naravo. Ljudje, ki so v kulturah izstopali v modrosti, so se odlikovali v vsakdanji življenjski konkretnosti in prav tako po globini in širini svoje duhovnosti, odprte za vse bivajoče, vključno s prazaupanjem v človeka prese-gajoč smisel.

Staranje je samo po sebi ugodno za navedene razvojne procese modrostnega zorenja: človek ima čedalje več znanja, izkušenj, bolj ima oblikovano lastno identiteto, razvito zmožnost občilnosti in medsebojnosti v socialnih mrežah družine, službe ter osebne in širše družbe. Večina starejših ljudi ima po upokojitvi več časa in boljše materialne pogoje, da zavestno posveti večjo pozornost svojemu osebnemu modrostnemu razvoju. Vendar pa so vse to samo pogoji za razvijanje osebne starostne modrosti. Modrost nikoli, nikjer in pri nikomer ni samodejno stanje, ampak sad smiselnega razvoja z nenehnim zavestnim prizadevanjem. Tem bolj to velja za starost. Raziskovalci pogosto ugotavljajo, da je modrost med starimi ljudmi zelo redka. Nekateri, ki so se življenjsko posvetili temu vprašanju, govorijo o enem samem odstotku; kakor vsak raziskovalni podatek so seveda tudi ugotovitve o deležu modrih starih ljudi rezultat konkretne opredelitve modrosti v določeni raziskavi. V luči spoznanj, da je modrost ena izmed redkih zmožnosti, ki jo je v starosti možno razvijati, pa ti raziskovalni podatki vse-akor kažejo, da so današnja stališča glede kakovostne starosti in staranja v marsičem zgrešena ter da ne usmerjajo v modrostni razvoj.

Kolikor se človek ne razvija v smeri modrostnega zorenja, se s staranjem

oddaljuje od celotnega kakovostnega staranja in sožitja. Izkušnja kaže, da ljudje, ki so bili usmerjeni v nasprotno smer od zgoraj navedenega modrostnega zorenja, padajo v starosti večinoma v eno ali drugo od starostnih psihosocialnih patologij: otopevajo in životarijo, zagrenjeno in črnogledno projicirajo svojo nezrelost v druge, so do vseh in do vsega agresivni ali pa se depresivno pogrezajo v obup, so nesmiselno zahtevni in egocentrični, navidezno vitalni, to je poudarjeno aktivistični v skupnosti, ob tem pa težavni v odnosu do bližnjih in prazni v sebi.

Vzroki za to, da se človek razvija v nasprotni smeri od modrostnega zorenja, so vedno kompleksni v njem samem in v drugih ljudeh ali razmerah. Vendar razni človekovi razvojni in bolezenski primanjkljaji, socialne ovire in udarci usode niso nujno usodna ovira za človekov modrostni razvoj – modrost določenega človeka se namreč ne meri toliko po kaki splošni lestvici, ampak po človeški zrelosti tega človeka s konkretnimi zmožnostmi, ki jih premore, in v situaciji, v kateri živi in se razvija.

Med osebnimi vzroki zakrnavanja v modrostnem razvoju je usodnejša ovira to, da se je človek navdušil za neko nesmiselno usmeritev svojega doživljanja in ravnanja, ki škoduje trajnostnemu razvoju njega samega, drugih ljudi, kulture ali narave. Pri tem je prepričan, da dela prav in se razvija zdravo. Čas pokaže, da se je gnal zmotno za nečim novim v slepo ulico ali pa zmotno vztrajal v slepi ulici pri nečem starem. Nekateri so bolj ranljivi v napredno revolucionarni smeri, da zaničujejo vse staro, drugi v konservativni, da vztrajajo pri starih nalogah, ki so bile že opravljene; prvi onemogočajo svoj modrostni razvoj s

svojo razdiralnostjo, drugi z opuščanjem nujnih razvojnih nalog, ki jih prinaša življenje in sožitje.

Druga skupina vzrokov za človekov razvoj v nasprotni smeri od modrostnega zorenja je v drugih ljudeh in v življenjskih razmerah. Proti slepi ulici polnega osebnega razvoja lahko človeka usmerijo drugi od začetka do konca življenja. Skozi vse življenje je nevaren slab zgled, lažne in zmotne informacije, manipulacija ter zgrešena stališča in sožitni slog v skupinah in skupnostih, kjer človek živi in dela. Večinoma ljudje oviramo druge pri njihovem osebnostnem zorenju nehote in nevede, lahko pa tudi hote, saj v vsakem človeku dremlje nekaj hudobije. Objektivna ovira za človekovo modrostno zorenje je tudi višja sila nesreč in vse druge tragike, ki ga doleti. Ovire za človekov modrostni razvoj, ki izvirajo iz zmot ali hudobije drugih ljudi ter iz neugodnih življenjskih razmerah, so usodne toliko, kolikor človek s svojo osebno duhovno zrelostjo ni kos, da bi jih obdelal.

Čeprav je spreminjanje življenjske usmeritve v starosti težje in redkejše kakor v mlajših obdobjih, kažejo izkušnje, da je obrat v modrostno zorenje možen do konca življenja. Pri nekaterih se dogaja po upokojitvi postopno na manj viden način. Znani pa so tudi primeri, ko se zgodi nenađen in korenit obrat iz hude psihosocialne patologije v izrazito starostno modrost. To se dogaja tako v zgodnji in srednji starosti, ko je človek relativno zdrav, samostojen in dejaven, in prav tako v onemoglosti vse do zaključevanja življenja. Povodi za obrat v modrostni razvoj v starosti so pogosto huda bolezen ali nesreča, kak osrečujoč dogodek pri najbližjih in osebno duhovno poglobljanje.

Vsekakor pa se človekov modrostni razvoj redno ne začne v starosti in tudi njegovi vrhunski dosežki niso omejeni na starost. V vseh življenjskih obdobjih srečujemo ljudi, ki so zelo razvili svojo modrost. Tudi v otroštvu; iz otroških bolnišnic poznamo primere vrhunske modrosti otrok v terminalnem obdobju neozdravljive bolezni – ob uvidu v svoj konec so bili s svojim mirom, ljubeznijo in z zaupanjem v smiselnost vsega v oporo staršem in negovalcem.

Ljudje, ki so v različnih kulturah znani po vrhunski modrosti, so gojili veliko željo po starostni modrosti in zorenju skozi vse svoje življenje, zlasti pa v starosti. Naš pesnik Alojz Gradnik jo je izrazil v stihu: *Ko odpadem, naj odpadem zrel!* Začetnik logoterapije Viktor Frankl, ki je preživel nacistično koncentracijsko taborišče in v njem izgubil svoje bližnje, je možnost za modrostno zorenje našel v spoznanju in

izkušnji, da človek v sleherni situaciji in v slehernem trenutku svojega življenja lahko išče ter najde smisel v nalogi, ki mu jo daje življenje tukaj in zdaj; skupni imenovalac vseh konkretnih nalog je živeti za nekoga in za nekaj. Usmeritev v konkretni smisel temelji na zaupanju v človeka presegajoč *nad-smisel* – stališče, da je razvoj posameznega človeka, človeške kulture in celotne narave smiselna, čeprav uvid vanj presega človekovo pamet in zmožnosti.

Jezikovna opomba. Pojem *starostna modrost* moramo razlikovati od pojma stara ali starodavna modrost. Prvi je antropološki – pomeni modrost v človekovi (katerikoli) starosti ali gerontološki – pomeni modrost starih ljudi (ta dva pomena smo obravnavali tukaj). Pojem stara ali starodavna modrost ali modrost starih časov pa se nanaša na stališče do modrosti v preteklosti in je večinoma povezan z idejo tradicionalizma.

J. Ramovš